

ХРОНИКА СРБА У ХРВАТскоЈ

Чедомир Вишњић, *Србобран 1901–1914; Српско коло 1903–1914*, Службени гласник – СКД „Просвјета”, Београд – Загреб 2013

Од појаве првог српског часописа *Славено-сербског маџазина* Захарија Стефановића Орфелина, 1768. године у Венецији, и *Сербскија њосведневнија новини* (касније *Сербскија новини*), првог српског листа, штампаног у Бечу 1791. и 1792. године, до данас је на српском етничком простору и шире, међу Србима у расејању, покренуто неколико хиљада периодичних публикација: више од 4.000 наслова регистровано је у историјско-библиографском прегледу *Српска цитамја* Милице Кисић и Бранке Булатовић, који се завршава 1995. годином. Ово богато културно наслеђе представља неисцрпан извор информација у многим научним дисциплинама и незаобилазна је и драгоцен грађа за све генерације истраживача. С обзиром на изузетан значај штампе као институције чињени су и чине се бројни покушаји евидентирања њених садржаја. Иако смо, ипак, још увек врло далеко од потпуних библиографија свих до сада покретаних новина и часописа, један значајан корак ка реализацији тог пројекта поново је направио неуморни Чедомир Вишњић, председник Српског културног друштва „Просвјета”, аутор неколико монографија из новије историје Срба у Хрватској (*Кордунашки њроцес* и *Партизанско љешовање*) и приређивач аотиране библиографије *Срби у Хрватској 1918–1941*.

Овог пута, у фокусу Чедомира Вишњића нашли су се листови *Србобран* и *Српско коло*, које прати од 1901, односно 1903. године, све до њиховог обустављања 1914. године. Свакако да ауторово опредељење за ова два листа није било случајно. *Србобран*, окренут српском грађанству, а затим и *Српско коло* – новине чија је циљна група било српско сељаштво, представљали су гласила Српске самосталне странке, политичке организације с великим утицајем код Срба у Хрватској, и по садржају, покретаним темама и порукама које су упућивали читалачкој публици нису се готово уопште разликовали. Међутим, поставља се питање због чега се Вишњић одлучио за несвакидашњи поступак, да у једним корицама обухвати оба листа и то међусобно их преплићући. Одговор је дао сам приређивач у својој уводној студији: мотивисала га је могућност паралелног читања и поређења текстова адресованих на „господу” и оних других, намењених руралним срединама. Дилему изазива и година од које прати *Србобран*, 1901, која није ни по чему посебно карактеристична. Очекивало би се да библиографија почне или с 1884, годином покретања листа, или од краја 1902. када је, после забране због чланка „Срби и Хрвати” пренетог из *Српског књижевног гласника* и антисрпских септембарских демонстрација које су пратиле објављивање

тог текста, *Србобран* обновљен, и то као *Нови Србобран*, да би под тим именом излазио до 1906, а од тада опет под првобитним називом *Србобран*. Аутор је одговорио и на ову запитаност: одлуку да се „пои-гра бројевима” донео је зато да би се добила „арома старог листа”, да би се препознале „и нити континуитета и елементи разлике”. Објашњење је уистину потпуно логично и задовољавајуће.

Иако има више од седамсто страна, библиографија *Србобрана* и *Српског кола* није потпуна, већ селективна. Комплетна библиографија захтевала би дугогодишњи рад већег броја истраживача, што је у скромним балканским условима, и у нашој средини, а и у оној из које долази приређивач, у којима сваки подухват почива на ентузијазму појединца, тешко остварљиво. Али и оваква библиографија, састављена од 2.561 јединице за које се приређивач определио после ишчитавања више хиљада бројева *Србобрана* и *Српског кола* и сигурно стотинак хиљада прилога у њиховим сталним и повременим рубрикама, прегнуће је вредно дивљења. Утолико пре што се књига Чедомира Вишњића не састоји само од пописа одабраних текстова, односно њихових наслова, имена аутора, бројева и датума излагања, већ и од описа садржаја сваког прилога и из њих цитираних карактеристичних, значајнијих делова. На тај начин, приређивач је у потпуности постигао постављене циљеве: да презентује *Србобран* и *Српско коло*, да објави избор из грађе за историју Срба у Хрватској и да створи хронику збивања у Хрватској и њеном окружењу у раздобљу које је претходило Првом светском рату. Можемо додати како се, читајући библиографију, и без увида у изворне текстове у целини, добија прилично оштра слика идеја, ставова и мишљења српске политичке елите из Хрватске, и то оног њеног дела који је припадао Српској самосталној странци, као и слика српског друштва и српске историје на том простору.

О самосталцима, *Србобрану* и *Српском колу*, односно о књизи коју приказујемо, не може се говорити а да се не помене Светозар Прибићевић и уопште породица Прибићевић, коју су чинила још тројица, у наше време ретко помињане, Светозареве браће: Адам, Милан и Валеријан. У библиографији Ч. Вишњића најчешће се наилази на ауторске чланке главног уредника Светозара (стр. 242), затим на Адамове текстове (172) и Миланове (92); Валеријан је обухваћен само једним прилогом. Према томе, Прибићевићи су присутни с петином укупног броја библиографских јединица од којих је састављена књига. Сам Адам је, према сопственом признању, годинама био једини сарадник *Српског кола*, испуњавајући лист својим текстовима од почетка до краја. Четворица браће, пре свега Светозар, оставила су траг не само у самосталским гласилима, већ и у политичком животу српског народа и прве југословенске државе. Светозар, најдинамичнији и најпредузимљивији, вођен снажном амбицијом од ране младости, био је стуб породице и иницијатор

политичких активности. У науци и публицистици о Светозару се обично пише и расправља имајући у виду три етапе његовог јавног деловања: у овом случају представљена је, кроз избор из Светозаревих важнијих чланака прва, предратна етапа, завршена реализацијом његовог идеала – стварањем југословенске заједнице, у другој је најпре заузимао кључне позиције у институцијама власти и био личност од поверења краља Александра Карађорђевића, а затим био одбачен као највећа препрека нормализацији српско-хрватских односа, а у трећој, која је трајала до његове смрти, приклонио се Хрватима – иако је све до тада наступао као непомирљиви противник њиховог вође Стјепана Радића и његове политике – и од поборника централизма претворио се у присталицу федерализма, оптужујући сада и сâм београдски режим за оно од чега га је раније енергично бранио – за завођење великосрпске хегемоније у Краљевини. После смрти Светозара, најмлађи од четворице Прибићевића, Адам, извесно време је био на челу странке коју је водио његов старији брат, коме је Адам био необично одан и привржен. Ипак, за време Другог светског рата најмлађи Прибићевић пришао је покрету отпора генерала Драже Михаиловића и чак је, у то време, изражавао убеђење да је после Првог светског рата требало створити „Велику Србију” и да је велика политичка грешка што то није учињено. Док је Адам Прибићевић од политике одустао после уједињења, преселивши се на Косово пошто га град нити урбани начин живљења нису привлачили и, иако интелектуалац, две деценије провео на селу бавећи се, попут осталих мештана, пољопривредом, његов други брат Милан, такође велики борац за унапређивање економског и културног положаја заосталих и сиромашних аграрних заједница и, попут Адама, становник једног косовског села, из политике се повлачио само на краће време, а затим јој се враћао, с још већом страшћу и преданошћу. После Светозара, он је био политички најангажованији Прибићевић. Прекретницу у Милановом животу представљао је долазак у Краљевину Србију 1905. године и ступање у српску војску. Као српски официр, учествовао је у ослобађању Косова и Јужне Србије, ратујући против свих завојевача који су у другој деценији 20. века настрадали на Србију и угрожавали њене виталне државне и националне интересе, активно је учествовао у преговорима о стварању заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца, по завршетку Великог рата ушао је у парламент као народни посланик једне политичке странке, да би је потом напустио и постао идејни вођа друге странке. Миланово пресељење у Србију од значаја је и за историју *Србобрана*, будући да је брат главног уредника постао дописник листа из Београда. Као талентован писац – а његова књижевна дела показују да је био даровит – из престонице државе краља Петра он је извештавао веома живо и занимљиво, углавном о политичком животу, о међустраничким односима, изборним агитацијама, о српској војсци, положају жена и

другим текућим темама и проблемима, а износио је и врло упечатљива и углавном негативна, али не и злонамерна запажања о српском националном карактеру. Боравећи у слободној и независној српској краљевини, Милан Прибићевић је уочавао некултуру, примитивизам и недовољно развијену националну свест. Највише га је мучила незаинтересованост коју је примећивао код Срба у Србији за прилике у пречанским крајевима, непрестано се жалећи на потпуно запуштене српско-српске односе и очајавајући због међусобног непознавања и неразумевања различитих делова расејаног, разуђеног и полицентричног српског народа.

О свему овоме, Прибићевићима, самосталцима, Србима у Хрватској на почетку 20. века, можемо читати не само у изводима из чланака на основу којих је Чедомир Вишњић уобличио своју библиографију, хронику или историју – какогод да назовемо његово дело, већ и у приређивачевој уводној студији коју је он, са скромношћу својственој једино истинским познаваоцима и посвећеницима, прогласио за „биљешке и размишљања”. Реч је, међутим, о озбиљном и обимном тексту који даје цео низ информација о епохи, збивањима, актерима, проблемима, тексту који сублимира ауторово огромно истраживачко искуство и знање стицано годинама мукотрпног рада.

После свега наведеног, једно је сигурно: Чедомиру Вишњићу треба да захвалимо на уложеном напору и постигнутом резултату и да га позовемо да, као осведочен стручњак, с подједнаком енергијом настави рад на проучавању историјске и културне баштине српског народа у западним граничним областима његовог простирања. Дела попут овог увек су добродошла, вишеструко су корисна и представљају трајан допринос науци, струци и националној култури.

Софија БОЖИЋ